

POSTANOWIENIE

Dnia 12 stycznia 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Władysław Pawlak (przewodniczący)

SSN Monika Koba

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku S. W.
przy uczestnictwie G. W. oraz D. W.
o stwierdzenie nabycia spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 12 stycznia 2021 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczyni i uczestniczek
od postanowienia Sądu Okręgowego w K.
z dnia 8 lutego 2018 r., sygn. akt II Cz (...),

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę
Sądowi Okręgowemu w K. do ponownego rozpoznania,
pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach
postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wnioskodawczyni S.W. złożyła w dniu 9 maja 2017 r. wniosek o stwierdzenie nabycia spadku po:

1. H. W. zmarłym 9 września 1978 r. w O. nad M. w Niemczech i tam ostatnio stale zamieszkałym,

2. J. W. zmarłej 29 grudnia 1995 r. w O. nad M. w Niemczech, ostatnio stale zamieszkałej w F. nad M. w Niemczech oraz

3. A. W. zmarłym 6 czerwca 2006 r. w R. w Izraelu, ostatnio stale zamieszkałym w T. w Izraelu.

Jako uczestniczki postępowania wskazane zostały G. W. oraz D. W.

Wnioskodawczynie w uzasadnieniu wyjaśniła, że spadkodawcy H. W. oraz J.W. w chwili śmierci mieli obywatelstwo niemieckie, a A. W. - izraelskie. W skład spadku wchodzi roszczenia do nieruchomości położonej w K. przy ul. (...) i (...), objętej księgą wieczystą nr (...) która należała do H. W. Nieruchomość została przejęta na podstawie decyzji Wojewody [...]. z 28 kwietnia 1995 r., a obecnie przed Starostą K. toczy się postępowanie o jej zwrot, pod sygn. GN.II. (...) Wnioskodawczynie stwierdziła, że roszczenie o zwrot nieruchomości stanowi istotną część spadków objętych wnioskiem.

Sąd Rejonowy w K. postanowieniem z dnia 20 października 2017 r. odrzucił wniosek, wskazując jako podstawę art. 1099 § 1 k.p.c. W jego ocenie sprawa nie podlega jurysdykcji krajowej, gdyż nie zachodzi żadna z przesłanek z art. 1108 § 1 k.p.c. Z wniosku wynikało, że żaden ze spadkodawców w chwili śmierci nie był obywatelem polskim ani nie miał miejsca zamieszkania bądź miejsca zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej (przesłanki z art. 1108 § 1 k.p.c.), wnioskodawczynie nie wykazała też, że majątek spadkowy albo jego znaczna część znajdował się w Rzeczypospolitej Polskiej (przesłanka z art. 1108 § 2 k.p.c.). Sąd Rejonowy ustalił na podstawie odpisu księgi wieczystej nr (...), że właścicielką nieruchomości wskazanej przez powódkę we wniosku jest Gmina K. Nabyła ją z mocy prawa, co wynika z odpisu decyzji Wojewody [...] z dnia 28 kwietnia 1995 r. Twierdzenie wnioskodawczynie, że przed Starostą K. toczy się postępowanie o zwrot tej nieruchomości Sąd uznał za nieudowodnione, gdyż wnioskodawczynie podała jedynie sygnaturę sprawy, nie przedłożyła natomiast żadnego dokumentu potwierdzającego ten fakt, mimo wezwania jej przez Sąd do wykazania jaka część majątku spadkowego znajduje się w Polsce. Sąd Rejonowy zwrócił też uwagę, że z testamentu złożonego do akt sprawy oraz wyjaśnień wnioskodawczynie wynika, że spadkodawca A.W. posiadał 2 mieszkania i sklep w T., zaś roszczenia do

nieruchomości w Polsce stanowią ok. 1/4 jego majątku. W ocenie Sądu Rejonowego oznacza to, że w Polsce nie znajduje się ani cały majątek tego spadkodawcy, ani nawet znaczna część tego majątku.

Zażalenie na postanowienie Sądu Rejonowego złożyła wnioskodawczynie i obie uczestniczki postępowania.

Sąd Okręgowy w K. postanowieniem z dnia 8 lutego 2018 r. oddalił zażalenie. Ustosunkowując się do zarzutów żalących nie stwierdził wystąpienia podstaw do badania czy spadkodawcy mieli polskie obywatelstwo, skoro wnioskodawczynie powołała jedynie podstawę jurysdykcji krajowej z art. 1108 § 2 k.p.c. i sama podała we wniosku, że dwoje z nich miało w chwili śmierci obywatelstwo niemieckie, a trzeci - izraelskie, nie wspomniała natomiast o możliwości legitymowania się przez nich także obywatelstwem polskim. Za bezsporne Sąd odwoławczy uznał też, że spadkodawcy w chwili śmierci nie mieli miejsce zamieszkania ani miejsca zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto nie znalazł podstaw do zastosowania art. 1102 k.p.c. Stwierdził, że przepis ten wprowadza wyłączną jurysdykcję krajową w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, w których rozstrzygnięcie dotyczy praw rzeczowych na nieruchomości lub posiadania nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej Polskiej, tymczasem roszczenie o zwrot wywłaszczonej nieruchomości nie jest prawem rzeczowym. Sąd Okręgowy poddał też analizie przesłankę jurysdykcji krajowej wskazaną przez wnioskodawczynie i przyjął, że znaczna część majątku spadkowego znajduje się w Polsce wówczas, gdy na terytorium Polski znajduje się znaczna część poszczególnych składników majątku spadkowego lub składniki tego majątku stanowiące znaczną część wartości w stosunku do wartości całego majątku spadkowego. Konsekwencją tego stanowiska było podzielenie przez Sąd odwoławczy oceny Sądu Rejonowego, że wskazane przez wnioskodawczynie składniki majątku spadkowego po A. W. położone w T., świadczą o tym, iż znaczna część tego majątku znajduje się w Izraelu, a nie w Polsce, co wyłączyło stwierdzenie jurysdykcji krajowej na podstawie art. 1108 § 2 k.p.c. w odniesieniu do tego spadkodawcy.

Za kluczowy problem Sąd Okręgowy uznał jednak zagadnienie, czy przysługujące spadkobiercom właściciela wywłaszczonej nieruchomości położonej w Polsce roszczenie o jej zwrot w ogóle należy kwalifikować jako majątek położony w Polsce. Przychylił się do stanowiska, że roszczenie to stanowi szczególnego rodzaju rzeczowe prawo podmiotowe, którego treścią jest żądanie zwrotu, różniące się od roszczenia windykacyjnego z art. 222 § 1 k.c., przysługuje bowiem byłemu właścicielowi w stosunku do aktualnego właściciela i jego zgłoszenie nie podważa skutków wywłaszczenia, taki skutek może bowiem wyrzucić dopiero decyzja o zwrocie nieruchomości. Roszczenie ma charakter cywilnoprawny i odpowiada mu po stronie właściciela obowiązek przeniesienia własności wywłaszczonej nieruchomości na rzecz poprzedniego właściciela lub jego spadkobiercy. Zdaniem Sądu Okręgowego prawo podmiotowe jako zespół przyznanych uprawnień występujących w określonym stosunku cywilnoprawnym nie stanowi z uwagi na miejsce swojego położenia łącznika dla ustalenia jurysdykcji sądu polskiego w niniejszej sprawie. Sąd ten nie stwierdził też, by zostały wykazane przesłanki do przyjęcia jurysdykcji koniecznej na podstawie art. 1099¹ § 1 k.p.c., tj. w wypadku, gdy przeprowadzenie postępowania przed organem innego państwa nie było możliwe albo nie można wymagać jego przeprowadzenia, a sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym. Za niemożność przeprowadzenia postępowania przed sądem państwa obcego uznał brak jurysdykcji zgodnie z regulacjami obcego prawa lub prawomocne ustalenia przez sąd polski, że orzeczenie sądu lub innego organu państwa obcego nie podlega uznaniu w Polsce. Zdaniem Sądu odwoławczego skarżące nie wykazały, by takie przeszkody występowały.

Wnioskodawczyni i uczestniczki wniosły skargę kasacyjną od postanowienia Sądu Okręgowego, opierając ją na podstawie z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Zarzuciły naruszenie następujących przepisów postępowania cywilnego, uznając je za mające wpływ na wynik sprawy:

- art. 1108 § 2 k.p.c. przez jego niezastosowanie na skutek uznania, że znaczna część majątków spadkowych nie znajduje się w Polsce, a roszczenie o zwrot wywłaszczonej nieruchomości położonej w Polsce przysługujące

spadkobiercom właściciela tej nieruchomości nie stanowi majątku położonego w Polsce, co spowodowało stwierdzenie braku jurysdykcji krajowej w sprawie; oraz

- art. 328 § 2 k.p.c. w zw. z art. 1099 § 1 k.p.c. i art. 1108 § 2 k.p.c. oraz w zw. z art. 391 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c. polegające na niewyjaśnieniu w uzasadnieniu postanowienia, czy Sąd Okręgowy przyjął, że wykazane zostało istnienie roszczenia wnioskodawczynie o zwrot wywłaszczonej nieruchomości, co uniemożliwia ocenę czy sądy powszechne nie naruszyły obowiązku przeprowadzenia z urzędu postępowania mającego na celu wyjaśnienie istnienia przesłanki jurysdykcji krajowej z art. 1108 § 2 k.p.c.

We wnioskach skarżące domagały się uchylenia w całości zaskarżonego postanowienia, a także postanowienia Sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy Sądowi Rejonowemu w K. do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 1108 § 2 k.p.c. włącza do jurysdykcji krajowej sprawy spadkowe, jeżeli majątek spadkowy albo jego znaczna część znajduje się w Rzeczypospolitej Polskiej. Sądy obu instancji wykładając ten przepis przyjęły, że kryterium oceny czy część majątku spadkowego znajdującego się w Polsce jest znaczna odnieść należy do całości spadku. Jednak w piśmiennictwie ukształtowała się także inna koncepcja interpretacji tego przepisu, przyjmująca za powinność sądu jedynie zbadanie, czy część majątku spadkowego znajdującą się w Polsce można określić jako „znaczną” w rozumieniu obiektywnym, tj. na tyle istotną i wartościową, że uzasadnia orzekanie przez polski sąd o spadku, którego część stanowi. Ten pogląd zaakceptował Sąd Najwyższy w cytowanym przez skarżące postanowieniu z dnia 19 czerwca 2013 r. (I CSK 159/13, baza Lex nr 1360155). Za takim rozumieniem art. 1108 § 2 k.p.c. opowiada się także Sąd Najwyższy składzie rozpatrującym niniejszą sprawę. Wprowadzenie łącznika majątkowego ma na celu ułatwienie realizacji praw spadkowych w wypadku, kiedy spadkodawca pozostawił w Polsce znaczną, a więc istotną część swojego majątku. Posłużenie się nieostrym, ocennym terminem „znaczną” część uprawnia sąd polski do oszacowania, czy nie chodzi jedynie o drobny, niewielkiej wartości składnik majątkowy, nie uzasadniający angażowania tego sądu w orzekanie o spadku.

Takie rozumienie pojęcia znacznej części spadku wydaje się bardziej racjonalne, skupia się bowiem na majątku położonym w Polsce i nie wymaga przeprowadzania na etapie badania jurysdykcji kosztownej zwykle i trudnej do wykonania oceny wartości majątku spadkowego położonego poza granicami kraju w celu określenia jaką jego część stanowi majątek położony w Polsce.

Majątkiem znajdującym się w Polsce jest niewątpliwie roszczenie o zwrot położonej w Polsce wywłaszczonej nieruchomości. Nie można podzielić stanowiska Sądu Okręgowego, że charakter tego roszczenia - jako prawa podmiotowego przysługującego byłemu właścicielowi lub jego następcy prawemu (spadkobiercy) - odrywa je od miejsca położenia nieruchomości. Roszczenie to, oparte na podstawie z art. 136 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami wyznacza wyłączne miejsce, w którym może być realizowane i drogę postępowania administracyjnego przed polskimi organami, jako jedyną na której można z tym roszczeniem wystąpić. Jeżeli więc w skład spadku wchodzi tego rodzaju roszczenie odnoszące się do nieruchomości o znacznej wartości, to może zostać uznane za składnik majątku uzasadniający jurysdykcję sądu polskiego w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, nawet jeżeli ostatni spadkodawca, od którego swoje prawa wywodzi wnioskodawczyni miał także należący obecnie do spadku wartościowy majątek poza granicami Polski (w Izraelu).

Skarżące mają również jednak rację wskazując, że kwestia wykazania przez wnioskodawczynię istnienia tego prawa majątkowego nie została przez Sąd Okręgowy wyjaśniona. Wnioskodawczyni już we wniosku wskazała sygnaturę postępowania o zwrot wywłaszczonej nieruchomości, jednak Sądy nie podjęły żadnych kroków w celu zbadania czego dotyczy sprawa i czy potwierdza twierdzenia wnioskodawczyni, że przed wywłaszczeniem nieruchomość ta stanowiła własność H. W. Sąd pierwszej instancji ograniczył się do oceny aktualnego wpisu własności w księdze wieczystej oraz decyzji komunalizacyjnej odnoszącej się do tej nieruchomości, które ocenił jako dokumenty nie potwierdzające roszczeń wnioskodawczyni.

Sąd Okręgowy natomiast przeprowadził wykładnię art. 1108 § 2 k.p.c., na podstawie której co do zasady uznał roszczenie o zwrot nieruchomości

za niespełniające kryteriów majątku położonego w Polsce. W konsekwencji nie poddał ocenie materiału dowodowego dołączonego do zażalenia. Zgodzić się zaś należy ze skarżącymi, że wyjaśnienie, czy w sprawie sądom polskim przysługuje jurysdykcja krajowa jest obowiązkiem sądu, który z urzędu winien zgromadzić materiał procesowy niezbędny dla oceny istnienia bezwzględnych przesłanek procesowych (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2013 r., I CSK 159/13 i z dnia 21 kwietnia 2017 r., I CSK 312/16, Lex nr 2309604).

W tym stanie rzeczy przyjęcie przez Sąd Najwyższy jako właściwej odmiennej interpretacji art. 1108 § 2 k.p.c. i stwierdzenie, że roszczenie o zwrot wywłaszczonej nieruchomości położonej się w Polsce stanowi majątek nie znajdujący się w tym kraju w rozumieniu tego przepisu uzasadnia konieczność uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w K. na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

Orzeczenie o kosztach postępowania wynika z treści art. 398²¹ w zw. z art. 391 § 1, art. 108 § 2 i art. 13 § 2 k.p.c.